

Het getijdenboek

Das Stunden-Buch

Rainer Maria Rilke

Vertaald uit het Duits en van een nawoord
en noten voorzien door Gerard Kessels

Met een voorwoord van Jan Oegema

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord 7

Eerste boek

Het boek van het monnikenleven (1899) 15

Tweede boek

Het boek van het pelgrimschap (1901) 103

Derde boek

Het boek van de armoede en de dood (1903) 167

Nawoord 209

Noten 227

Inhoudsopgave

Chronologische index van Duitse gedichten op titel of eerste regel 233

Chronologische index van Nederlandse gedichten op titel of
eerste regel 237

Alfabetische index van Duitse gedichten op titel of eerste regel 241

Alfabetische index van Nederlandse gedichten op titel of eerste regel 245

Personalia 249

Dankwoord 251

Lijst van belangrijkste geraadpleegde werken 253

Het getijdenboek geldt als de eerste belangrijke bundel van Rainer Maria Rilke (1875-1926). Het bestaat uit drie delen die met tussenpozen ontstonden: het eerste in 1899, het tweede in 1901, het derde in 1903. Je zou ze ook als drie losse bundels kunnen zien, hoewel Rilke ze zelf uitdrukkelijk zag als een cyclus. Geen strofe kun je verplaatsen zonder het geheel te veranderen, vond hij.

Het eerste deel heeft een muze, in zekere zin een coauteur: Lou Andreas-Salomé. Zij was zesendertig en Rilke tweeëntwintig toen ze elkaar in mei 1897 ontmoetten en een verhouding kregen. Salomé was op dat moment een spraakmakend auteur, voorbode van twintigste-eeuwse *power women* als Simone de Beauvoir, Iris Murdoch en Madonna. 'Van welke planeet bent u mij toegevallen?' vroeg Friedrich Nietzsche haar bij hun kennismaking in Rome, in 1882. 'Ik kom net aan uit Bazel,' sprak Salomé nuchter. Ze was niet snel geïmponeerd.

Dat gebeurde haar echter wel met de veel jongere Rilke, die met zijn opmerkingsgave en fijngevoeligheid haar verdedigingslijnes wist te breken. Samen maakten ze twee lange reizen door Rusland, liepen ze hand in hand door Moskou, gingen op visite bij Lev Tolstoj (die zich Rilke later niet zou herinneren) en bezochten kerken en kloosters. Ze spraken veel over God en geloof en zochten daar nieuwe beelden bij, met de oude konden ze weinig. Deels kwam dat door het in culturele kringen snel oprukkende atheïsme, deels ook gewoon door leeftijd en artistieke aanleg. Jonge geesten hebben wel vaker christelijke voorstellingen overhoop gehaald; er zijn academici die iconoclasme zien als een integraal onderdeel van de christelijke theologie.

Getijden (*Stunden*) is een term uit het kloosterleven voor de dagelijkse gebedsdiensten: lauden, vespers, completen etc. In het eerste deel is een monnik aan het woord, de gedichten worden hem in de mond gelegd als waren ze 'gebeden' – zo typeerde

Rilke ze. Voor hem vormden ze de weerslag van de reizen door Rusland en de gesprekken met Salomé, een vertolking in poëzie van het simpele godsgeloof van de Russische plattelandsbevolking. Hij en Salomé adoreerden de Russische volksziel zoals ook Dostojevski dat deed, met een verwante voorkeur voor het spontane en intuïtieve. God valt niet te bewijzen. God voel je, en dan niet noodzakelijk als vaderfiguur.

‘Ben ik valk, ben ik storm, of een verheven gezang,’ vraagt de monnik zich af in het tweede gedicht. Hij morrelt aan beelden, bonst op de deur van toren God, hoewel zeker niet alleen uit behoefte aan iconoclasmie.

In het tweede deel maakt de monnik plaats voor een pelgrim, die op zijn beurt geen duidelijke opvolger krijgt in het derde deel; de vertelsituatie is er niet gedefinieerd. In het derde deel is de Heilige Franciscus een belangrijk rolmodel, hoewel je in dat deel wonderlijk genoeg ook een erotisch gedicht aantreft – een gedicht over het genot van een erectie. De jonge Rilke was volmaakt onbevangen, een van de redenen waarom Salomé van hem gecharmeerd was. In haar mémoires onthulde ze dat het gedicht op blz. 216 van deze uitgave voor haar geschreven was. Op een ochtend trof ze het aan op haar bureau.

Verliefdheid en seks in een getijden- of gebedenboek? Is dat om te choqueren? Er zijn geen uitlatingen die daarop wijzen. Waarschijnlijker is dat de auteur er geheel eigen opvattingen omtrent vroomheid op nahoudt.

Het getijdenboek is een wonderlijk veelstemmig geheel, wat ook valt af te lezen aan de verandering van decor in het laatste deel. Dat refereert verschillende keren aan de chaos en vervallenheid van een metropool, aan de anonieme dood die je daar te wachten staat als je pech hebt of niet oppast. Rilke van mening dat ieder mens zijn eigen dood moet baren, een opvatting die hij tot het einde van zijn betrekkelijk korte leven trouw bleef. In het laatste deel heeft Rilke overigens indrukken van Parijs verwerkt, de stad waar hij in 1902 neerstreek om een boek te schrijven over de beeldhouwer Auguste Rodin.

Het getijdenboek verscheen in 1905. Historisch gezien is het een interessant document, met zijn invloeden uit de Romantiek, christelijke mystiek en contemporaine kunst, met zijn destijds ongewone opvattingen over God, dood, religie, heiligen, seksualiteit, levenskunst. Het vestigde Rilkes naam als religieus kunstenaar, hoewel hij zelf later juist van het religieuze afstand nam. Desondanks had het ook na Rilkes dood grote invloed, getuige onder meer de biografieën van Etty Hillesum en Lucebert. Buiten de literatuur blijft het een dankbare bron voor levensbeschouwelijke wijsheden, in Duitstalige landen vooral bekend door de frequente aanhalingen in rouwadvertenties.

Dit is de eerste integrale uitgave van *Het getijdenboek* in het Nederlandse taalgebied, wat na ruim honderd jaar het vermelden waard is. Het is een nog altijd bijzondere poging om met literaire middelen iets als een levensovertuiging tot uitdrukking te brengen, zo persoonlijk en precies als maar mogelijk. Honderd jaar geleden was dat uiteraard niet minder een opgave dan nu. Waar kom je op uit als je probeert zonder ironie een credo te formuleren? Wat gebeurt er als je dat met tussenpozen doet en signaleert dat je opvattingen binnen korte tijd opmerkelijk veranderen? Wat doet die constatering met je zelfbeeld en mensbeeld? Ben je wie je denkt te zijn? Kun je iets intiems aanwijzen dat niet de sporen draagt van opvoeding, omgeving, voorbeeldfiguren? In hoeverre ben je fluïde, in hoeverre onveranderlijk? Wat is melodie, wat grondtoon?

Jan Oegema

Eerste boek

*Het boek
van het monnikenleven*

(1899)

Da neigt sich die Stunde und rührt mich an
 mit klarem, metallenen Schlag:
 mir zittern die Sinne. Ich fühle: ich kann –
 und ich fasse den plastischen Tag.

Nichts war noch vollendet, eh ich es erschaut,
 ein jedes Werden stand still.
 Meine Blicken sind reif, und wie eine Braut
 kommt jedem das Ding, das er will.

Nichts ist mir zu klein und ich lieb es trotzdem
 und mal es auf Goldgrund und groß,
 und halte es hoch, und ich weiß nicht wem
 löst es die Seele los . . .

*

Ich lebe mein Leben in wachsenden Ringen,
 die sich über die Dinge ziehn.
 Ich werde den letzten vielleicht nicht vollbringen,
 aber versuchen will ich ihn.

Ich kreise um Gott, um den uralten Turm,
 und ich kreise jahrtausendlang;
 und ich weiß noch nicht: bin ich ein Falke, ein Sturm
 oder ein großer Gesang.

*

Ich habe viele Brüder in Sutanen
 im Süden, wo in Klöstern Lorbeer steht.
 Ich weiß, wie menschlich sie Madonnen planen,
 und träume oft von jungen Tizianen,
 durch die der Gott in Gluten geht.

Dan kantelt het uur en het raakt mij aan,
het slaat zijn metaalklare slag:
in mij beweegt alles. Ik voel dat ik kan –
en ik grijp de zich vormende dag.

Niets was voltooid nog, voordat ik het zag,
en al het worden stond stil.

Rijp zijn mijn blikken en als een bruid
oogst eenieder dat wat hij wil.

Niets is me te klein en toch hou ik ervan,
ik schilder het goudgegrond groot,
en laat het zien en misschien dat het dan
van iemand de ziel bevrijdt . . .

*

In kringen die groeien leef ik mijn leven,
boven de dingen voltrekken zij zich.
De laatste voleinden is zeker mijn streven,
maar mij niet gegeven wellicht.

Ik cirkel om God, om de oeroude toren,
en ik cirkel al eeuwenlang,
en ik weet nog niet: ben ik valk, ben ik storm,
of een verheven gezang.

*

Met velen zijn mijn broeders in soutane
in 't zuiden waar laurier in kloosters groeit,
waar de madonna in haar menszijn bloeit,
en ik droom vaak van jonge Titianen
door wie de God zijn godzijn gloeit.